

(6) Transfer garanti şerhi: YTSK. m. 96 nin tekrarıdır (30-84/1, s.t. 13) bk.

(7) Yabancı personel çalıştırma izni: Tebliğ çerçevesinde kurulmuş ve kurulacak, dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşların ortak oldukları şirketlerin yatırım ve işletme dönemlerinde, yabancı ortak veya onun temsilcisi ile işletmenin verimli işletilmesi için gerekli personelin çalışma izinleri Bakanlıkça verilir (30-84/1, s.t. 12).

g) Bilgi Verme

Tebliğ hükümlerine göre izin verilen ve bundan önce izin almış bulunan yabancı sermaye iştirakli kuruluşlar her yıl en geç Mayıs ayına kadar önceki yıla ait yönetim kurulu faaliyet ve denetçiler raporunu Ba-

kanlığa göndermek zorundadır. Bunun dışında Bakanlıkça istenen bilgilerin belirtilecek zaman ve şekillerde verilmesi şarttır. (30-84/1, s.t. 17).

2. Şube Açılması, Mümessillik, Büro ve Acentalık Kurulması

Dışarda yerleşik kişi ve kuruluşlardan, şube, temsilcilik, acenta ve irtibat bürosu kurmak isteyenlere Bakanlıkça izin verilir. Bu halde her türlü masrafın, yani hem kurulma hem de faaliyet masraflarının (personelin ücretleri, kira, ısınma, araç masrafları vs.) yurt dışından döviz olarak getirilmesi ve hiç bir şekilde kâr ve benzeri transfer istemlerinde bulunulmaması gereklidir (30-84/1, s.t. 6d).

TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE AD HOC DİPLOMASI

Dr. Hüner TUNCER*

Diplomasi, uluslararası ilişkilerin barışçı yol ve araçlarla yürütülmesi sanatıdır. Başka bir deyimle, diplomasi, devletler arasındaki ilişkilerin görüşmeler yoluyla yürütülmesidir.

Zaman zaman "diplomasi" ve "dış politika" kavramlarının birbirleriyle karıştırıldığı görülür. Dış politika ve diplomasi bir bütünü oluşturur ve bu bütünün parçalarını birbirinden ayırmaya olanak yoktur. Dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerinde izleyeceği temel yolu gösterir; diplomasiğin amaçlarını ve görevlerini belirler. Diplomasi ise, dış politikanın gerçekleştirilmesine yönelik araçları, yöntemleri ve öteki pratik önlemlerin tümünü içerir¹.

On sekizinci yüzyıl diplomasi yazarlarından François de Callières, "Hükümdarlarla Görüşme Sanatı" isimli yapıtında, şöyle yazmaktadır: "Görüşme sanatı o denli bir öneme sahiptir ki, en büyük devletlerin yazgıları, genellikle görüşmelerin iyi ya da kö-

tü bir biçimde yürütülmesine ve görüşmecilerin niteliklerine ve yeteneklerine bağlıdır. Görüşmeler yoluyla nelerin kazanılıp, nelerin yitirildiğinin örnekleri tarihte bulunabilir. Biz bunun somut sonuçlarını, bir devletin yararına ya da zararına oluşturulan ani devrimlerde, uluslar arasında saçılan nefret tohumlarında, ulusların birbirlerine karşı silâhlanmasında, devletlerin arasındaki en güçlü birliklerin yıkılmasında ve çatışan çıkarlara sahip hükümdarlar arasında birliklerin kurulması ve antlaşmaların yapılmasında görüyoruz².

* Dış İşleri Bakanlığı Muhtelit Hukuk İşleri Dairesi Şube Müdürü.

1) *Sozialistische Diplomatie*, Berlin, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1974, s. 9.

2) William C. OLSON and Fred SONDERMANN, *The Theory and Practice of International Relations*, second edition, New Jersey, Prentice - Hall, Inc., 1968, s. 267.

TARİHTE AD HOC DİPLOMASI UYGULAMASI

"Diploması" kurumunun uygarlığın başlarından beri, hatta bundan çok daha önceleri bile var olduğu görülür. Tarih öncesi dönemlerde, vahşi kabileler, aralarındaki savaşa belli bir süre için son vermek ve bu arada yaralılarını toplamak ve ölülerini gömmek amacıyla görüşmelere girişilerdi. Bu görüşmeler, tarafların birbirlerine gönderdikleri habercilerin haberlerini karşı tarafa iletmeye fırsat bulmadan, öteki kabile tarafından öldürülmesi durumunda, çok doğaldır ki gerçekleşemeyecekti. İşte bu nedendir ki, bu habercilere savaşçılara tanınmayan bazı ayrıcalık ve dokunulmazlıkların tanınması kuralı kabul edilmiş ve bunlara "kutsal" ya da "dokunulmaz" olarak bakılmaya başlanmıştı³.

İkel kavimler, aralarındaki savaş durumuna son vermenin yanısıra, öteki bazı ortak sorunlarını tartışmak ve çözebilecek amacıyla da, birbirlerine günümüzde "elçi" diye nitelendirilebilecek, özel yetkilere sahip kişiler gönderirlerdi. Bu ortak sorunların başlıcalarını kavimler arasında sınır sözleşmelerinin yapılması, karşılıklı av alanlarının sınırlarının saptanması, aile ve klân sorunlarının görüşülmesi ve kabileler-arası evliliklerin düzenlenmesi oluşturmaktaydı⁴.

Başka bir deyişle, tarihte uygulanan ilk diploması yöntemi *ad hoc* bir nitelik taşımaktaydı. *Ad hoc* diploması tek-yanlı ve geçici bir diploması yöntemidir, yani diploması temsilcileri, belirli bir amacı ya da görevi gerçekleştirmek için, geçici bir süreyle yurt dışına gönderilirler ve bu görevi yerine getirdikten sonra geri dönerler.

Bu ilk diploması türüne örnek olmak üzere, Doğu'daki ve Batı'daki bazı diploması uygulamalarına bir göz atalım:

Hititlerde ve Eski Mısırlılarda Diploması

Eski çağlarda, Ön Asya devletleri arasındaki diplomatik ilişkileri aydınlatan belgelerin başında, bu devletlerin birbirleriyle yaptıkları antlaşmalar ve ülke hükümdarlarının birbirlerine yazdıkları siyasal mektuplar gelir. Bunlardan "Amarna Mektupları",

bizlere hiç kuşkusuz, eski çağın en değerli diplomatik arşivi hakkında bilgi vermektedir.

Amarna Mektupları sayıları dört yüze yaklaşan, Akkadca yazılmış siyasal nitelikte mektuplardır. Bu mektuplardan bir bölümü, Ön Asya'nın Büyük Kralları ile Mısır Firavunlarından III. ve IV. Amenofisler (M.Ö. XIV. yüzyılın ilk yarısı) arasında; öteki büyük bir bölümü de, Suriye ve Filistin'deki küçük şehir beyleri ile bu firavunlar arasında karşılıklı verilip alınmış olup, bunlar elli yıllık bir dönemde (M.Ö. XIV. yüzyılın ilk yarısı) oluşan tüm siyasal olayları bize ayrıntılarıyla aktarmaktadır⁵.

Eski çağın devletler arası hukuku açısından ilk temellerini koyan, M.Ö. 1278 yılında Hititler ve Eski Mısırlılar arasında yapılan Kadeş Antlaşması olmuştur. Bu Antlaşma, M.Ö. XIII üncü yüzyılın en önemli diplomatik belgelerinden biridir çünkü iki devlet arasında uygulanan bu antlaşma esaslarına göre, yarım yüzyıla yakın bir süre boyunca Ön Asya'da barış ve sükûnet sağlanabilmiştir⁶.

3) Harold NİCOLSON, *Diplomacy*, London, Thornton Butterworth Ltd., 1939, ss. 17-18.

4) K.J. HOLSTI, *International Politics*, New Jersey, Prentice - Hall, 1972, ss. 175-76.

5) Afet İNAN, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956, s. 107.

6) Antlaşmalar genellikle Akkadca kalemle alınmaktaydı. Her antlaşma, 1) tarihi önsöz, 2) amaca giriş, 3) koşullar, 4) yemin tanığı tanrıların anılması olmak üzere, başlıca dört bölümden oluşurdu. Antlaşmaların taslakları kil tabletler üzerine yazılır, sonra taslak arşivde korunarak, antlaşmaya taraf öteki devletin onuru ve mevklîne göre madeni levhalar üzerine kazılırdı.

Antlaşmaların dokunulmazlığı ilkesine, Hitit ve Eski Mısırlılarda tam bir bağlılıkla uyulduğu görülürdü. Örneğin, Kadeş Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Mısır Kralı II. Ramses Mira Kralına yazdığı bir mektupta şöyle demektedir: "Biz biraderimle ant içtik, ben ona karşı sana yardım edemem."

Hititler ve Eski Mısırlılarda barışın sürmesi, yalnızca devletler arasında yapılan antlaşmalar yoluyla değil, aynı zamanda, diplomatik evlenmeler yolu ile de güvence altına alınmaktaydı. Örneğin, Mısır Kralı III. Amenofis (M.Ö. XIV. yüzyıl) Babil kral ailesinden biri ile evlenmiş ve böylelikle, Asya Devletlerinin kral aileleriyle Mısır Sarayı arasında akrabalık kurması, siyasal anlaşmalara da yol açmıştı.

Hititlerde ve Eski Mısırlılarda, elçilerin gittikleri ülkelerde sürekli olarak oturmadıkları, bunların başlıca görevlerinin, krala ait mesajları ve armağanları getirip götürmek olduğu görülürdü. Genellikle, yeni bir kral tahta geçtiği zaman, krallar arasında cülûs (tahta çıkma) tebrik mektupları elçiler aracılığıyla karşılıklı alınıp verilirdi. Elçiler, aynı zamanda, hükümdarların ölümü nedeniyle yazılmış olan başsağlığı mektuplarını getirip götürmekle de görevlendirilirdi⁷.

Elçilerin götürmekle yükümlü olduğu armağanlar, genellikle, devletlerin birbirleriyle iyi geçinmek ve aralarındaki dostluk ve iyi ilişkileri pekiştirmek nedeniyle teati edilirdi. Krallar arasında teati edilen armağanların başında bakır ve bronzdan kılıç, balta, ok, yay gibi silâhlarla kalkan, kemer ve kumaşlar gelirdi.

Başarılı olmak istersen, sözlerinde diplomasiyi kullan çünkü bir kral için dil kılıç gibidir ve söz her silâhtan daha etkindir. Beceri sahibi bir hatibi hiç kimse baştan çıkaramaz."⁸ İşte, bir Mısır kralının veliahtına yazdığı bir öğüt mektubundan alınan bu sözler, eski çağlarda Ön Asya'da diplomasiye verilen önemi çok güzel bir biçimde dile getirmektedir.

Yunan Şehir-Devletlerinde Diplomasi

Eski Yunan'da görülen ilk diplomatlar ancak bir "haberci" niteliğini taşırdı. Bunların başlıca görevi şehir-devletleri arasında haber taşımaktı. Bu nedenle de, bu ilk diplomatlarda aranılan en önde gelen nitelik, bunların gittikleri yerlerde ülkelerinden getirdikleri haberleri yüksek bir sesle okuyabilmelerini olanaklı kılacak gür bir sese ve ayrıca, iletecekleri haberleri unutmamalarını sağlayacak çok güçlü bir belleğe sahip ol-

malarıydı. Diplomat niteliğindeki bu kişilerin, gönderildikleri ülkelere ilişkin bilgi toplamaları ya da dönüşlerinde, bu ülkeler hakkında raporlar vermeleri beklenmezdi. Bunlardan istenilen ve beklenen tek şey, görevlerinin yapılması sonucunda ülkelere dönüşlerinde, devletlerinin meclisleri önünde çok iyi birer konuşma yapmalarıydı. Bu nedenle de, Yunan şehir-devletleri arasında, en iyi hatipleri diplomat olarak seçmek bir gelenek haline gelmişti⁹.

Kendilerine yarı-dinî yetkiler tanınan bu ilk Yunan diplomatları, eski mitolojinin bir tanrısı olan Hermes'in vesayeti altına konulmuştu. Hermes tanrılarının habercisiydi ve Yunan şehir-devletlerinin ilk diplomatları sayılan habercilerin seslerinin gürlüğü ve belleklerinin gücünü Hermes'ten aldıkları söylenirdi. Günümüzde bazı kişilerin, zaman zaman diplomasiye yöneltilen kötü ünün kökeninin, niteliklerinin başında hile ve kurnazlık gelen ve bu nedenle de, saygı duyulmayan bir kişiliğe sahip olan Tanrı Hermes olduğu savını ileri sürdükleri görülür¹⁰.

Eski Yunan diplomasisi "açık diplomasi" anlayışını benimsemişti. Diplomatik görüşmeler tümüyle kamuoyuna açık olarak yürütülmekteydi. Ülkeye gelen yabancı elçilerin Meclis önünde yapacakları konuşmaların günleri daha önceden kamuoyuna duyurulur ve böylelikle, bunların görüş ve politikaları ve bu elçilerle yapılan görüşme ve tartışmaların hiçbirisi halktan gizli tutulmazdı. Görüşmelerin sonunda imzalanan antlaşma

7) Örneğin, Hitit Kralı III. Hattusilis, Asur Kralı I. Salmanasar'a yazdığı bir mektupta, cülûs tebrik mektubu yazmadığı için, muhatabına sitem etmekteydi.

8) İNAN, op. cit., c. 78.

9) Oysa, günümüz diplomatlarından öncelikle beklenen görev, bunların buldukları ülkelerde gözlemlerde bulunmaları, mümkün olduğu kadar fazla kaynaktan bilgi toplamaları ve bu bilgileri ve gözlemlerini ülkelere ilemeleridir. Ayrıca, günümüz diplomatlarından kendi kişisel görüşlerini de dile getirmeleri ve gerekli önerilerde bulunmaları beklenir.

10) William MACOMBER, *The Angels' Game*, New York, Stein and Day Publishers 1975, s. 14.

ve sözleşmeler de bir levha üzerine yazılır ve herkesin görebileceği bir yere asılırdı¹¹. Eski Yunan'da barış ya da savaş önerileri ve tasarılarını halkın önünde tartışmak yaygın bir uygulama idi.

Eski Yunan diplomasısının bir başka özelliği de, o zamana dek devletlerin dış politikalarına yön veren "dar kabile çıkarları" kavramının, giderek yerini "ortak uluslararası çıkarlar" kavramına bırakmış olmasıydı. Eski Yunan'da görülen ve adına "Amphictyonic Konseyler" denilen bir kurum bu gelişmenin somut bir kanıtıydı. Bu Konseyler, Elen dünyasını ilgilendiren ortak siyasal sorunları tartışıp çözebilmek üzere toplanan bölgesel konferanslar niteliğindedeydi. Bu kurum, diplomasi alanına o zamana değin görülmemiş bir yenilik getirmekteydi. Bu kurumun, "ortak uluslararası çıkarlar" ve "ortak uluslararası hukuk" kavramlarının yerleşmesinde oldukça büyük bir katkısı olduğu görülmüştü¹².

Eski Yunan'da belirli aralıklarla toplanan, sürekli bir kongre sisteminin kurulması bile düşünülmüştü. Bu tasarıya göre, Atina'da toplanacak olan Kongreye her şehir-devleti birer temsilci ile katılacak; büyük ya da küçük, her devlete bir oy hakkı tanınacak; Atina bu Kongrenin Başkanlığını yapacak; bu sistemin ortak bir deniz gücü ve ortak bir fonu olacak ve sistemin ortak amacı yabancı saldırılara karşı Kongreye katılan her şehir-devletin özgürlük ve güvenliğini korumak olacaktır.

Eski Yunanlıların geliştirmiş oldukları çok yararlı kurumlardan biri de **Proxenos** denilen konsolosluk kurumu olmuştu. Bugünkü konsolosların tersine, **Proxenos** oturduğu kent vatandaşydı ve bulunduğu kentte, memuru olduğu devletin vatandaşlarının çıkarlarını korumakla yükümlüydü. Bu mevki babadan oğula geçerdi.

Diplomatik dokunulmazlık ilkesine de ilk kez Eski Yunan'da rastlandığı görülür. Böylece, Eski Yunanlıların diplomasinin özüne yapmış oldukları büyük katkıyı hiçbir zaman yadsımak mümkün değildir.

Romalılarda Diploması.

Romalıların diplomasi yönteminin gelişmesine katkıları Yunanlıların ölçüsünde ol-

mamıştır. Roma İmparatorluğu, öteki devletlerle olan ilişkilerinde ve bu devletlerle yürüttüğü görüşmelerde, inandırma yöntemine ve güzel konuşma sanatına çok daha az başvurmayı yeğlemiştir. Ancak, Roma devletler hukukuna saygıyı arttırmış ve diplomatik arşivlerin korunmasında bu devletin katkısı büyük olmuştur¹³.

Romalılarda, günümüzdeki dışişleri bakanlıklarında görülen Andlaşmalar Şubesine benzetebileceğimiz, **Fetialler Koleji** (College of Fetials) denilen bir kurum ve **Fetial Hukuku** (ius fetiale) denilen bir hukuk dalı vardı. Bu Koleji, antlaşma metinlerini saklamak, protokol sorunları ile ilgilenmek ve savaşın ve barışın belli kurallara uyularak, ilanının yapılmasını sağlamakla yükümlüydü.

Romalı elçilere **nuntii** ya da **oratores** adı verilirdi. Bunlar Roma Senatosu tarafından atanırlar, güven mektuplarını ve yönergelerini yine bu Senatodan alırlardı. Bu elçilere "tam yetki" tanınmaz ve kendilerine tanınan yetkileri aştıkları anda, bunlar vatana ihanet suçundan cezalandırılırlardı. Romalı elçiler, genellikle senatörler ve en soylu şövalyeler arasından seçilirdi. Bunların görev süreleri kısıydı ve ülkelerine dönüşlerinde, Senatoya yaptıkları işlere ilişkin bir rapor sunmak zorunluğundaydılar.

Romalılar, ülkelerine gelen yabancı diplomatik kurulların üyelerine bazı haklar ve ayrıcalıklar tanımışlardı. Ancak, bunlardan herhangi biri ülke-devletin kanunlarını bozucu bir harekette bulunursa, özel koruyucuların denetimi altında kendi ülkesine gönderilir ve orada kendi kanunlarına göre cezalandırılması beklenirdi¹⁴.

Roma Senatosu, M.Ö. 205 yılında Kartacalı elçilere yapmış olduğu gibi, yabancı elçilik kurullarını tanımayı ya da söyleye-

11) George GROTE, *History of Greece, Vol. London, John Murray, 1854, s. 79 ve Vol. VII, s. 140.*

12) NICOLSON, *op. cit.*, ss. 37-41.

13) Cecil V. CRABB, Jr., *Nations in a Multipolar World, New York, Harper and Row Publishers 1968 s. 76.*

14) Harold NICOLSON, *The Evolution of Diplomatic Method, London, Constable and Co. Ltd., 1954, s. 18.*

ceklerini dinlemeyi reddedebilirdi de. Bu durumda, bu elçilerin diplomatik dokunulmazlıkları kaldırılır, bunlar casus olarak lânetlenir ve silahlı koruma altında sınıra kadar gönderilirlerdi.

Romalılar, öteki devletlerle olan ilişkilerinde, örnek bir diplomasi yöntemi geliştiremeyecek kadar kendi üstünlüklerinin bilinci içindeydi. Ancak, Romalılar diplomasiyi belli bir yasal çerçeve içinde uygulamaya büyük özen göstermişler ve belirli devletler hukuk kurallarını bozmamaya özellikle dikkat etmişlerdir.

Bizans'ta Diplomasi

Romalıların tersine, Bizans İmparatorları görüşme sanatını ya da diplomasiyi büyük bir ustalıkla kullanmayı başarmışlardır. Bizans İmparatorluğu, ülkenin çıkarlarını koruma ve savunmada savaş yerine, diplomasi yöntemine başvurmayı daima yeğlemiştir. En savaşkan imparatorlar bile, kılıç yerine diplomasi sanatını kullanmak yoluyla, amaçlarını gerçekleştirmeyi kendileri yönünden daha yararlı bulmuştur. Bizans tarihi sayıları sınırsız diplomatik görüşmelerle doludur¹⁵.

Bizans imparatorları, o zamana değin uygulanmakta olan diplomasi yöntemine bir yenilik getirmişti. Bu da, Bizans uygulaması ile "hatip-diplomat" tipinin yerini "gözlemci-diplomat" tipine bırakmasıydı. Komşu ülkeleri birbirine karşı oynamak düşüncesi, Bizans'taki hükümeti bu ülkelerin zayıf yönleri, ana kaynakları ve amaçlarına ilişkin bilgi edinmeye zorlamaktaydı. İşte bu nedenle, Bizans imparatorlarının yabancı ülkelere gönderdiği elçilerin başlıca görevleri, bu ülkelerin içişleri ve öteki devletlerle olan ilişkilerine ilişkin bilgi toplamak ve bu konularda ayrıntılı raporlar hazırlamak oluyordu.

Bizans'ta, o tarihe değin ilk kez olarak, dış ilişkileri düzenlemek ve yürütmekle yükümlü hükümete bağlı özel bir şube kurulmuştu. Yine ilk kez Bizanslılar, yabancı ülkelere gönderdikleri elçilerini bir eğitime tâbi tutmuşlardı.

Bizans'ta ülkedeki taht değişikliklerini duyurmak için, yabancı ülkelere özel elçiler göndermek âdetti ve bu elçiler, çeşitli gider-

lerini karşılamak amacıyla, yanlarında gittikleri yerlerde satmak üzere eşyalar götürürlerdi¹⁶.

Bizans'ta "protokol" sorunlarına aşırı bir önem verilirdi. Bizans'a gelen yabancı elçiler arasında "öndegelme", bu elçilerin temsil ettikleri ülkelerin İmparatorluk nezdindeki önemlerine göre saptanırdı¹⁷.

Bizans'ın diplomasi anlayışında rüşvet kurumunun oldukça yasal bir yeri vardı. Ülkenin yüce çıkarları adına yabancı devlet adamlarını satın almak, İmparatorluğun saygınlığını zedeleyici ya da adını lekeleyici nitelikte bir davranış sayılmamaktaydı¹⁸.

Osmanlı Diplomasisi

Ad hoc ya da başka bir deyişle, geçici diplomasi yöntemini en geç bırakan devletlerden biri Osmanlı Devleti olmuştur. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Avrupa Devletlerinin büyük bir çoğunluğu "sürekli diplomasi" uygulamasına geçerken, Osmanlı Devletinin, on sekizinci yüzyılın sonlarına değin **ad hoc** diplomasi yöntemini uygulamada direttiği görülmüştür.

Osmanlı Devletinin **ad hoc** diplomasi yöntemini benimsemesi ve uzun bir süre uygulamasının başlıca nedeni, bu tür bir diplomasi yürütmeyi üstünlüğünün başlıca belirtisi saymasıydı. Osmanlı Devletinin Batı'nın desteğini sağlama ya da Batı'nın görüş ve düşüncelerini öğrenme gibi kaygıları olmaması nedeniyle, Avrupa Devletleri nezdinde sürekli diplomasi temsilcileri bulundurma gereği de yoktu. Ayrıca, kendinden güçsüz olan devletler nezdinde sürekli olarak

15) *The Cambridge Medieval History*, J. M. Hussey, ed., Vol. IV, Part II, Cambridge, Cambridge University Press, 1907, ss. 50-51.

16) *Bu uygulama, sonradan Venedikliler tarafından da benimsenmiş olmakla birlikte, daha sonraları pek yaşamamış ve bırakılmıştır. Bkz. NICOLSON, The Evolution of Diplomatic...*, op. cit., s. 25.

17) *The Cambridge Medieval History*, op. cit. Vol. IV, Part II, s. 52.

18) *İbid.*, Vol. IV, Part II, s. 53.

temsil edilmeyi Osmanlı İmparatorluğu küçüklük saymaktaydı¹⁹.

İkinci olarak, Osmanlı Devletinin on sekizinci yüzyılın sonlarına değin Avrupa Devletlerinde sürekli temsilci bulundurmasını gerektiren ticarî bir neden de ortada yoktu çünkü bu dönemde, Osmanlı tüccarları Batı yerine Asya ile ticarî ilişkiler kurmak eğilimindeydi.

Geçici görevlerle yabancı devletlere gönderilen ve bu görevlerin yapılması sonucunda yurda dönen ilk Osmanlı elçileri, başlıca şu nedenlerle yurt dışına gönderilirdi: Barış antlaşmaları veya ticarî sözleşmeler imzalamak; barış önerilerinde bulunmak; barış görüşmeleri ya da arabuluculuk yapmak, herhangi bir antlaşmanın maddelerini görüşmek, iyi dostluk ilişkileri kurmak; Osmanlı devletinin alacaklarını toplamak; Osmanlı padişahının cülûsunu bildirmek; armağanlar götürmek; padişahın bir mektubunu götürmek; Osmanlıların kazandığı bir zaferi bildirmek; vergi istemek; tahta yeni geçen Avrupa monarkının cülûsunu tebrik etmek; Avrupa krallarının taç giyme törenlerinde hazır bulunmak; Avrupa krallarını sünnet düğünlerine çağırarak²⁰

Osmanlı elçilerinin seçiminde genellikle büyük bir titizlik gösterilirdi. Elçinin, iki ülke arasında barış ve sükûnu gerçekleştirecek ya da sürdürecektir nitelikte bir kişi olması gerekirdi. Elçiler ün ve mevki sahibi ve yabancı dil bilir kişilerden seçilirdi. Kendilerine elçilik görevi verilenlere, dönüşlerinde geri alınmak üzere, yurt dışına çıkmalarından önce "Defterdarlık", "Nişancılık", "Beylerbeyliği" ya da "Kadaskerlik" gibi büyük rütbelere ve yetkiler verilirdi.

Osmanlı elçileri, genellikle, çok kalabalık bir maiyetle görevleri başına giderlerdi. Elçilerin yanlarında bazan bin kişilik bir maiyet bile götürdükleri olurdu²¹.

Osmanlı elçileri, yanlarında gönderildikleri ülke hükümdarına sunulmak amacıyla, padişahın bir mektubunu -ki, buna "nâme-i hümayun" ya da "hümâyünâme" denirdi- ve aynı ülke başbakanına sunulmak amacıyla da, sadrâzamın bir mektubunu götürürlerdi. Ayrıca, bunların nezdine gönderildikleri ül-

ke hükümdarına ve o ülkenin ileri gelenlerine verilmek üzere, değerli armağanlar götürmeleri yerleşmiş bir Osmanlı töresiydi. Elçilerin kendilerine de, bunların gönderildikleri ülkelerde Osmanlı İmparatorluğunu gerektirdiği temsil edebilmeleri ve ülke halkları üzerinde unutulmaz bir izlenim yaratabilmeleri gerekçesiyle, özel olarak kullanılmak ve yurda dönüşlerinde geri alınmak üzere, Hazine'den çok değerli eşyalar ve giysiler verilirdi²².

Osmanlı elçileri, genellikle, gönderildikleri yabancı ülkelerde elde ettikleri izlenimleri ve buldukları gözlemleri kaleme almışlardı. Bunlara "sefaretnâme" adı verilmektedir ve bunlar, elçilerin kaleme aldıkları seyahat notları niteliğindedirler. Sefaretnâmelerde, elçilerin, giriştikleri siyasal etkinliklerden ziyade, daha çok protokol yöntem ve kuralları üzerinde durdukları görülür²³. Sefaretnâmeler, o dönemlerde Batı'yı hemen hemen hiç tanımayan Osmanlı Devleti ve toplumu açısından, Batılı uluslar, bunların yaşayış biçimleri ve âdet ve görenekleri hakkında en doğru bilgi kaynaklarını oluşturmuştur.

19) J.C. HUREWITZ, "Ottoman Diplomacy and the European State System" *The Middle East Journal*, Vol. IV, No. 2 (Spring 1961), s. 146.

20) Faik Reşit UNAT, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Bekir Sıdkı Baykal neşri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1968, ss. I-XVI.

21) Osmanlı elçilerinin kalabalık maiyetleriyle birlikte yabancı ülkelere girişleri o ülke halklarına unutulmaz bir gün yaşattı. Örneğin, 1663 yılında Osmanlı Elçisi ve maiyetinin Beç (Vi-yana) Kalesine girişinin tasviri için bkz.: Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, C. VII, ss. 246-49.

22) UNAT, op. cit., s. 25.

23) *Sefaretnâmelerde, Osmanlı elçilik kurulumunun geçtiği yerlerde yapılan törenler, gittikleri ülkelerde elçilerin gördükleri saygı ve ağırlama, yabancı ülke hükümdarlarının huzurlarına kabul edilmiş törenleri ve elçilerin götürdükleri armağanlar tüm ayrıntılarıyla anlatılmaktaydı.*

GÜNÜMÜZDE AD HAC DİPLOMASI UYGULAMASI

Tarihte ilk uygulanan örneklerini görmüş olduğumuz **ad hoc** diplomasi yöntemini Avrupa Devletleri on beşinci, Osmanlı Devleti de on sekizinci yüzyılın sonlarında terkederek, bunun yerine sürekli diplomasi yöntemini uygulamaya başlamışlardır. Başka bir deyişle, diplomasi temsilcilerinin yurt dışına sadece belirli bir görevi yerine getirmek veya geçici bir süre ile gönderilmeleri usulü terkedilmiş, bunun yerine bunlar belirli bir süre için yurt dışına atanmaya başlamıştır. Ancak, sürekli diplomasi yöntemi uygulamasına geçilmesine karşın, **ad hoc** diplomasi yönteminin de tamamen terkedilmediği gözlenir. Hatta **ad hoc** diplomasi yöntemi, günümüzde giderek daha sık uygulanan bir yöntem haline gelmiştir. Ancak, günümüzde bu diplomasi yönteminin, tarihte uygulanış biçiminden daha farklı bir biçimde uygulandığı görülür.

Çağımızda, iletişim alanında kazanılan hız nedeniyle devlet adamları ya da politikacılar eliyle yürütülen; devletler arasındaki ticarî ekonomik ve kültürel ilişkilerin de diplomatik ilişkilerin kapsamına girmesi ve diplomasi giderek daha teknik bir nitelik kazanması sonucu, bu ilişkileri yürütmek amacıyla yabancı ülkelere zaman zaman gönderilen uzman kurullar ya da teknik adamlar eliyle yürütülen diplomasi türüne "**ad hoc** diplomasi" denilmeye başlanmıştır.

"**Ad hoc** diplomasi", özel bir amaçla ve belirli bir süre için dış ülkelere gönderilen kişiler ya da kurullar eliyle yürütülen diplomasi yöntemidir. Devlet ya da hükümet başkanlarının yabancı ülkelere yaptıkları resmî ziyaretler ya da dışişleri bakanlarının uluslararası konferanslara katılmak amacıyla, yurt dışına gönderilmeleri bu diplomasi türünün kapsamına girer. Ayrıca, malî ekonomik ve teknik konuları tartışmak için yabancı ülkelere gönderilen uzmanlar; hükümet politikasında ortaya çıkan değişiklikleri açıklamak ya da iki ülke arasında diplomatik ilişki kurma olanaklarını aramak amacıyla dış ülkelere gönderilen üst düzeydeki hükümet yetkilileri; belirli bir görevi gerçekleştirmek-

le görevlendirilen özel kurullar "**ad hoc** diplomasi"yi yürütürler.

Bu diplomasi yöntemi, yani özel kurulların gönderilmeleri yoluyla, devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin yürütülmesi yöntemi tarihte uygulanan ilk diplomasi türü olmuştur. Ancak, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda sürekli diplomasi yönteminin iyice yerleşmesiyle birlikte, özel kurullar ya da delegasyonlar eliyle yürütülen diplomasi yöntemi de, büyük ölçüde eski saygınlığını yitirmiş ve çok seyrek olarak bu yöntemle başvurulmaya başlanmıştır. Yakın zamanlara dek, devletlerin yalnızca bazı törenlerde -taç giyme törenleri, hükümdar ailelerinin evlenme törenleri gibi- kendilerini temsil etmek amacıyla, dış ülkelere özel kurullar gönderdikleri görülmüştür.

Son yirmi yıldır "**ad hoc** diplomasi" yönteminin yeniden sık sık kullanılmaya başlandığına tanık olunmuştur. Bu gelişmenin başlıca üç nedeni olabilir: (1) Hava ulaşımında sağlanan hız; (2) Devlet etkinliklerinin kapsamının genişlemesi -değişik ülkelerin siyasal önderlerinin ve resmî yetkililerinin daha sık biraraya gelmelerini gerektiren olay ve gelişmelerin sahneye çıkması; (3) Teknik konuları ve uzmanlık bilgisi gerektiren sorunları düzenleme gereksinimi²⁴.

"**Ad hoc** diplomasi"yi yürüten özel kurullar ya da delegasyonlar başlıca şu sınıflara ayrılabilir:

1 - "**Bakan**" düzeyindeki kurullar: Günümüzde meslekten diplomatlar yerine, daha çok bakanların devletlerarası görüşmeleri yürütmekte ya da uluslararası toplantılara katılmakta olduğu görülür. Örneğin, uluslararası örgütlere atanan özel delegasyonların başları genellikle dışişleri bakanları olmaktadır. Yine aynı biçimde, devletler arasındaki önemli antlaşma ve sözleşmeleri yapmak ve bunlara varan görüşmeleri yürütmekle, ilgili devletlerin bakanları görevlendirilmektedir. Diplomatlar ise, daha çok görüşmelerden veya uluslararası toplantılardan önce, gerekli ön çalışmaları yapmak ve hazırlık

24) Michael HARDY, *Modern Diplomatic Law, Manchester, Manchester University Press, 1968, ss. 89-90.*

görüşmelerinde bulunmakla yükümlü tutulmaktadır.

2 - **"Standart" kurullar:** Bunlar, devletler arasında işbirliğini gerektiren önemli siyasal, ekonomik, teknik, bilimsel ve kültürel sorunları görüşmek amacıyla, yabancı ülkelere gönderilen ve üst düzeydeki hükümet yetkililerinden oluşan kurullardır. Örneğin, devletler arasındaki ticarî, malî ya da savunma sorunlarını tartışmak ve bu alanlarda ortak bir düzenlemeye gitmek ya da ilgili devletler arasında bilimsel, teknik ve kültürel etkinlikleri geliştirmek amacıyla, bu tür kurullar dış ülkelere gönderilirler.

3 - **"Alt-düzeydeki" kurullar:** Bunlar, yalnızca teknik ya da idarî nitelikteki sorunları tartışmak amacıyla, yurt dışına gönderilen kurullardır.

Devlet başkanları, dışişleri bakanları ya da öteki üst düzeydeki siyasal yetkililer eliyle yürütülen **"ad hoc diploması"**nin, sürekli diplomasi temsilcilerinin saygınlığını arttırdığı görülmüştür. Bir devletin öteki bir devlet nezdine atadığı diplomasi temsilcisinin ağzıyla ileri sürdüğü dış politika amaçlarının, bir kere de o ülkeyi ziyaret etmekte olan bir üst düzeydeki siyasal yetkilisinin ağzından dile getirilmesi, hiç kuşkusuz, bu amaçlara ev-sahibi ülke yönünden daha bir inandırıcılık ve geçerlilik kazandırmaktadır. Aynı biçimde, bu ziyaretler dolayısıyla, ziyaretin yapıldığı ülke ve ziyaretçinin bağlı olduğu ülke arasında ikili ilişkiler de daha önem kazanmaktadır²⁵.

"Ad hoc diploması" yönteminin sağla-

dığı bir öteki yarar da, diplomatların buldukları ülkeleri ziyaret etmekte olan devletlerinin üst-düzeydeki yetkilileriyle biraraya gelerek, karşılıklı danışmada bulunmaları, onlara kendi karşılaştıkları sorunları dile getirerek, görüşlerini öğrenmeleri ve onlardan ülkelerindeki son gelişmelere ilişkin ilk-elden bilgi edinmeleridir.

"Ad hoc diploması" yöntemini sürekli diplomasi yönteminden ayıran başlıca hususlar şunlardır: **"Ad hoc diploması"** uygulamasında, sürekli diplomasi uygulamasından farklı olarak, devletlerin birbirlerini tanımaları ya da devletler arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulmuş olması koşulu aranmaz. Aynı biçimde, iki ülke arasında savaş durumunun ortaya çıkması ya da diplomatik ilişkilerin gerginleşmesi durumu, sözkonusu ülkelerin birbirleri nezdindeki sürekli diplomasi temsilciliklerin görevine son verebilecekken, tek-yanlı olarak biri nezdine gönderilmiş olan özel kurulun durumunda hiçbir değişiklik oluşturmaz.

"Ad hoc diploması" yöntemini sürekli diplomasi yönteminden ayıran bir başka önemli nokta da, **"ad hoc diploması"**de karşılıklılık koşulunun aranmamasıdır. Başka bir deyişle, **"ad hoc diploması"** uygulamasında, sürekli diplomasi uygulamasından farklı olarak, özel kurullar tek-yanlı olarak gönderilmekte, devletler arasında karşılıklı kurulların gönderilmesi zorunluluğu aranmamaktadır.

25) MACOMBER, *op. cit.*, s. 172.